

О. В. Галайбіда

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ВПЛИВ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ

Головний рідномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збагачення культури своєї літературної мови, яка, у свою чергу, формує національну свідомість, зазначав І. Огієнко. Мова перекладів художніх творів має неабияку роль у формуванні та розвитку філологічної та культурної обізнаності читача, збагаченні словникового запасу. Багато українських перекладачів засадничими принципами своїх перекладів визначили застосування адаптації, орієнтованої на створення органічного перекладу, наближеного до лінгвокультурних стереотипів українців, на збереження національно-культурних орієнтирів у мові. Особливе місце серед таких перекладів українською мовою займають художні переклади казок Редьярда Кіплінга, здійснені Леонідом Солоньком. Їх домінантою є невимущена розмовність і прагнення вплинути на формування етносвідомості українських дітей через збагачення їхнього мовлення лексичними одиницями з особливою виразністю та образністю, які не є характерними для повсякденного вжитку, але які перекладач хотів би повернути до активного словника українців. Використані у текстах перекладів Л. Солонька контекстуальні синоніми, стали вирази, кліше, фразеологізми передають культурно-національне світобачення українців та сприяють формуванню національної свідомості читачів.

Ключові слова: рідномовний обов'язок, художній переклад, національна свідомість, адаптація, контекстуальні синоніми, кліше, фразеологізми, культурно-національне світобачення українців.

Мовознавча тематика посідає визначне місце у творчому доробку видатного українського науковця, церковного і державного діяча, перекладача Івана Огієнка.

Визначальною національною ознакою є мова. У мові відображена національна культура і національна свідомість народу. Саме ці постулати висвітлені у працях І. Огієнка «Наука про рідномовні обов'язки», «Української літературної мови мусимо вчитися, щоб знати», «Наша літературна мова», «Рідна мова в українській школі» [3-6]. Формування любові до рідної мови є визначальним чинником збереження самобутності українського народу. Адже, як сказано, на початку було Слово, а Слово формує свідомість. Культура рідної мови зростає із національною свідомістю народу [5, с.37]. Головними провідниками рідномовної політики є учителі, письменники, перекладачі. «Найсильніші й найперші творці соборної літературної мови – то свої письменники», зазначав І. Огієнко [5, с.50]. Головний рідномов-

ний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збагачення культури своєї літературної мови [5]. Мова перекладів має неабияку роль у формуванні та розвитку філологічної та культурної обізнаності читача, збагаченні словникового запасу. Мовностилістична культура є потребою якісного художнього перекладу, і багато українських перекладачів засадничими принципами своїх перекладів визначили застосування адаптації, орієнтованої на мовні й культурні особливості/очікування реципієнта [1]. Особливе місце серед таких перекладів українською мовою займають художні переклади казок Редьярда Кіплінга, здійснені Леонідом Солоньком.

Мета нашої розвідки – простежити адаптивні стратегії, застосовані Л. Солоньком, а також виявити мовні засоби передавання культурно-національного світобачення українців у його перекладах казок Р. Кіплінга.

Перекладач художнього тексту, зберігаючи адекватність перекладу, водночас творить свій ідіостиль з притаманними йому мовностилістичними ознаками. На це вказує Даніель Ган, директор Британського центру літературного перекладу. Коли його запитали, чи перекладач повинен вірно передавати текст оригіналу, чи творити щось своє, Даніель Ган відповів, що обидва ці аспекти треба вважати рівноцінними [10]. Перекладач художнього тексту не тільки повинен дотримуватися оригіналу, але й творити нове, свій ідіостиль. Художній переклад – це не тільки інтерпретація, це і створення нового тексту, живого й оригінального, на що вказував і О. Потебня [7].

Яскравим прикладом такого творіння є переклади Л. Солонька. Вони відзначаються особливим мовним багатством, ретельним підбором влучних українських відповідників до англійських лексичних одиниць та конструкцій, вдалими передаванням насиченої образності авторського тексту, естетичною красою, звуковою зображальністю та ритмічністю. Перекладач має власну картину світу, свій функціональний тезаурус, осмислює оригінальний текст по-своєму, що відбивається на вірності й адекватності перекладу.

Л. Солонько – надзвичайний знавець української мови, який уміло послуговується її багатством для створення оригінального художнього перекладу. Свідченням цього є уміле використання низки синонімічних відповідників до лексем першотвору. Наприклад, лексема *spank*, яка в англо-українських словниках перекладена здебільшого як *шльопати* (що, на нашу думку, є російською калькою, і влучним перекладом було б *дати ляпаса*) передана цілою низкою синонімів, залежно від семантичної диференціації ознаки, а саме від того, хто бив слоненя і чим: *Довгонога тітка Страусиха штурхала, дядько Жираф брикав його своїм міцним-міцним копитом* [2, с.12]; *товста тітка Гіпотамиха стусала його широкою-широкою ратицею* [2, с.12]; *волохатий дядько Павіан давав йому ляпаса своєю волохатою лапою* [2, с.12], і *всі дядьки й тітки неодмінно били й стусали його* [2, с.12]; *І всі в один голос грізно гукнули: Цить! Й одразу ж усі разом дали йому доброго чосу* [2, с.12]; *тоді Скелястий-Перістий-Удав-Пітон блискавично сповз зі скелі й добряче-таки шмагонує Слоненя своїм лускатим-кільчатим хвостом* [2, с.14]; *Всі вже досить лупцювали мене за мою невситиму цікавість* [2, с.14].

Л. Солонько вжив дев'ять українських контекстуальних відповідників до лексеми *spank*, серед яких переважає розмовна лексика і фразеологічні одиниці. Він творчо адаптував мову оригіналу до мови першоджерела і потреб читача, використавши стилістичну трансформацію експресивації (заміну нейтральної одиниці мови оригіналу її стилістично-маркованим відповідником у мові перекладу, що надає перекладу емоційно-експресивного забарвлення). Багатство мови – «ознака талановитості письменника», зазначав І. Огієнко, «щоб слова були небуденні, соковиті, промовисті, яскраві» [5, с.51]. «Письменник мусить

глибоко знати й відчувати рідну синоніміку... Кожен поет мусить пам'ятати, що його мова тільки тоді цінна, коли вона поетична, цебто коли в ній будуть небуденні й часті метафори, персоніфікації, порівняння, епітети» [5, с.51].

Фразеологічні одиниці є невід'ємною частиною етнопонаціональної свідомості. Фразеологізми, зазначає О.О. Селіванова, «формують одне з концентричних кіл мови, в якому в усталеній формі зберігаються і транслюються уявлення етносу про світ, культурна й історико-міфологічна інтеріоризація дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду людини» [8, с.11]. Фразеологічні знаки вносять до комунікативного процесу цілий світ смислів, особливу образність, виразність, експресивність, аксіологічність, що ґрунтуються на комплексі відчуттів, почуттів, уявлень народу... ідентифікуючи його етновідомість і культуру [8, с.12]

Перекладаючи казки Р. Кіплінга, Л. Солонько неодноразово замінює стилістично нейтральні лексеми оригінального тексту фразеологізмами та мовними кліше, які передають світобачення і світовідчуття українців: *And yet Suleiman-bin-Daoud was not proud* [11, с.240] – *I все ж таки Сулейман-ібн-Дауд не задирав носа* [2, с.38]; *Where I come from we each eat twice as much as that between meals* [11, с.228] – *Там, звідки я прийшов, кожен із нас з'їдає удвічі більше, і то щоб тільки заморити черв'ячка* [2, с.39]; *then they would all quarrel with Suleiman-bin-Daoud, and that was horrid for him* [11, с.246] – *тоді вони усі гуртом сварилися з Сулейманом-ібн-Даудом, і в Сулеймана-ібн-Дауда макітрилася голова* [2, с.45]; *when they had quarrelled for three weeks* [2, с.246] – *коли султанші [...] зчинили в золотому палаці гармидер аж на три тижні* [2, с.40]; *I might be made even more ashamed than I have been* [11, с.229] – *я провалюсь від сорому крізь землю* [2, с.40]; *'Gracious!' said his wife, and sat quite quiet* [11, с.237] – *Лишенько! – вигукнула Метелиха та й примовкла, наче води в рот набрала* [2, с.42]; *'go back to your wife and stamp all you've a mind to.'* [11, с.236] – *повертайся до своєї жінки і тупай собі на здоров'ячко* [2, с.41].

Вживання тих чи інших фразеологізмів зумовлено не тільки змістом і стилістичним характером контексту, але й прагматичною метою, на що не можна не зважати, добираючи фразеологічні відповідники у перекладі. Серед лінгвістичних чинників, що впливають на прагматичну адекватність перекладених художніх текстів, фразеологізми займають особливу нішу, оскільки відображають культурно-національне світобачення і є незамінними для розвитку національної самосвідомості читача. Л. Солонько своїми текстами вводить у мовний обіг українського читача цілу низку сталих виразів і фразеологізмів, у чому не тільки простежується розмовність його перекладу, але й бажання збагатити словниковий запас цільової аудиторії, а саме маленьких читачів, які тільки знайомляться з красою художнього слова.

Безперечно, художній переклад відрізняється від оригіналу, тому що переклад художнього твору – це не тільки відтворення його змісту, це – творчий процес інтерпретації. Не усі слова, вирази та фразеологізми оригіналу вдало «лягають» на цільову мову. Мови мають різні структури і лексичний склад. Перекладач творчо відбирає той варіант, який, на його думку, найповніше відтворює прагматичну функцію тексту оригіналу і передає багатство та особливості сполучуваності лексичних одиниць цільової мови. У перекладах Л. Солонька панує дух народно-розмовного мовлення, він уміло використовує лексичне багатство української мови, що робить переклади колоритними і насиченими. Його мета – щоб мова перекладу була природною та створювала відповідний настрій грайливості, який притаманний казкам Р. Кіплінга. Адаптивні стратегії Л. Солонька спрямовані на використання мовних і культурних моделей українців та виразну прагматичну орієнтацію на країномовну аудиторію.

Домінантою його перекладів є невимушена розмовність і прагнення вплинути на формування етносвідомості українських дітей через збагачення їхнього мовлення лексичними одиницями з особливою виразністю та образністю, які не є характерними для повсякденного вжитку, але які перекладач хотів би повернути до активного словника українців. Яскравим прикладом може слугувати введення до мови перекладу прикметників *перістий*, *строкатолистий*, *рунистий*. Лексему *The Bi-Coloured-Python-Rock-Snake* Л. Солонько переклав як *Скелясто-Перістий-Удав-Питон*. В академічному тлумачному словнику української мови так пояснено прикметник *перістий* – який має неоднорідне забарвлення, смугастий, строкатий, і наведено приклад з відомої народної оповідки «Ходить гарбуз по городу»: Ой ти гарбуз, ти перістий! Із чим будем тебе їсти? [9, т.6, с.327]. Цю приповідку добре знають українські діти, таким чином актуалізується народна етимологія та фольклорне начало. Український відповідник до словосполучення *spotted bamboo* – *строкатолистий бамбук* [2, с.41] має більше семантичне навантаження, адже *строкатий* означає не тільки плямистий, але й такий «який має різнокольорове забарвлення, розписаний різнобарвними смужками, плямами, який виділяється яскравістю» [9, т.9, с.785].

Отже, використані у текстах перекладів Л. Солонька контекстуальні синоніми, сталі вирази, кліше, фразеологізми передають культурно-національне світобачення українців та сприяють формуванню національної свідомості читачів.

Л. Солонько є прихильником не буквального, формоцентричного, а вільного, змістоцентричного перекладу. Перекладаючи в основному твори для дітей, доміантою своїх перекладів він визначив не сприйняття кожного слова буквально, а його інтерпретацію та адаптацію, передавання настрою тексту джерела. Намагаючись відтворити поетичну форму оригіналу, він також прагне природного звучання мови перекладу.

Переклади Л. Солонька засвідчують його приналежність до плеяди українських перекладачів, орієнтованих на створення органічного перекладу, наближеного до лінгвокультурних стереотипів українців, на збереження національно-культурних орієнтирів у мові, які матимуть вплив на формування українознавчого світогляду та національної свідомості підрастаючого покоління.

Список використаних джерел:

1. Демецька В.В. Теорія адаптації в перекладі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.16 / В.В. Демецька. – К. : Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2008. – 36 с.
2. Кіплінг Р. Як і чому: Для мол. шк. / Р.Кіплінг ; [пер. з англ. Л. Солонька]. – К. : Веселка, 1984. – 128 с.
3. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко. – К. : Либідь, 1995. – 294 с.
4. Огієнко І. Рідна мова в українській школі. Замітки з методики рідної мови / І. Огієнко. – К. : Книгарня Є. Черепівського, 1918. – 32 с.
5. Огієнко Іван (митрополит Іларіон). Рідна мова / Іван Огієнко (митрополит Іларіон) ; упоряд., авт. передмови та комент. М.С. Тимошик. – К. : Наук.-видавн. центр «Наша культура і наука», 2010. – 410 с.
6. Огієнко І. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К. : Довіра, 1992. – 141 с.
7. Потєбня О. Естетика і поетика слова : збірник / О.Потєбня ; упоряд., вступ. ст., приміт. І.В. Іваньо, А.І. Колодної ; пер. А. Колодної. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.
8. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психоконгнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія / О.О. Селіванова. – К. ; Черкаси : Брама, 2004. – 278 с.
9. Словник української мови : в 11 томах. – К. : Наукова думка, 1970-1980.

10. Daniel Hahn. What makes a good literary translation // Voices. – 15 October, 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.britishcouncil.org/voices-magazine/what-makes-good-literary-translator.
11. Kipling R. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.boop.org/jan/justso>.

The main native language task of a real citizen is to work at strengthening and enrichment of native language and culture which greatly contribute to the formation of national consciousness, stated I. Ohienko. Language of translation greatly influences formation and development of philological and cultural awareness of the readers and enriches their vocabulary. A number of Ukrainian translators among the main principles of their translations name the use of adaptation aimed at creating organic translation that renders lingvocultural stereotypes of Ukrainians, at preserving national and cultural peculiarities of the Ukrainian language. An important place among such translations is taken by artistic translations of R. Kipling's fairy tales done by a prominent Ukrainian translator L. Solonko. Their dominant feature is natural colloquialism and desire to influence formation of ethnic consciousness of Ukrainian children enriching their language with lexical units of special expressiveness and imagery. Such units are not peculiar to everyday use but the translator wants them to become part of the active vocabulary of Ukrainian people. Contextual synonyms, set expressions, clichés, phraseological units introduced by L. Solonko render cultural national outlook of Ukrainians and greatly contribute to the formation of national consciousness of the readers.

Key words: native language, artistic translation, national consciousness, adaptation, contextual synonyms, set expressions, clichés, phraseological units, cultural national outlook of Ukrainians.

Отримано: 12.03.2017 р.